

IV

Ото змовились ми вдвох та й покинули службу в канцелярії. Дрімайло одначе не видержав довго: він перелітував з торбою під монастирями і напросив-таки чимало грошей, але восени, як почалась хурдига та смалкі вітри, він застудив собі скривленого рота й щелепи. В нього почали боліти зуби та стало судомить в ногах. Та й на вдачу він був легковажний — в його було на тиждень сім п'ятниць.

— Цур йому, пек йому цьому старцюванню! — каже вже Дрімайло до мене. — От ти так здатніший до того, бо, мабуть, ти й вродився лисицею. Вмієш і голівоньку набік схилить, й очки підсолодить, жалібно скиглити, і любенько вклонитись, і солоденько примовлять. Ти дійсно старцем вродився і вдався.

Покинув він торби, та взимку став в крамаря за прикажчика. А я од того часу та й досі трусю торбами, та й витрусив з торбів і цю хату, ще й грошей чимало. Тепер я так розледащів, що вже ні до якого діла й потягу не маю, не то що, — сказав Кміта.

— А все-таки, тату, я скажу, що вам час би й покинуть торби на старості літ. Борони боже, застудите собі голову в завірюху, та ще й вмрете.

— Як людині доводиться з голоду помирать, то мусить і на морозі дрижаки хапати, — сказав Кміта. — Чом ви, Ольго Семенівно, не підмоцуете собі горба, як виряджаєтесь під монастирі? Горб дає чималий заробіток, сліпі очі — ще більший, а скривлений рот — найбільший, бо дуже кидається всім у вічі, та практикувать його й важко, і небезпечно.

— Як оце напосілась лиха година, то, може, муситиму й горба підмостить, бо нігде в світі дітись, — сказала Галецька, важко зітхнувши. — Чи я ж коли думала, що мені доведеться простягати руку попід монастирями? Я була щаслива в свого панотця, і заміж добре вийшла, і жила щасливо в парі. А от теперечки мушу тинятись по світі з торбами.

Уляся якось раптом поставила недопитий стакан, неначе кинула його на мисочку, й задумалась. На її чималі карі очі неначе одразу впала імля; взір пішов неначе кудись далеко, і вона дивилась не на Галецьку й не на батька. Думки про свою долю, про свою прийдешність несамохіть заворушилися в неї й полинули кудись далеко, зазираючи в далечінь, невідому й темну.

«А я ж то старцева дочка... Помре панотець, я зостанусь сама, як билина в полі. Що тоді мені доведеться діяти? що почать? Як жити й вік вікувать?»

І молоденька Уляся одразу ніби замерла на одному місці.

Думки про свою прийдешню долю вперше на віку заворушилися в її молоденькій голові, неначе вона заглянула в якусь темну безодню, де не видно було й дна. Перед нею наче сизіла якась далечінь, де око сягає без краю й не досягає до краю.

— От ви й задумались, — обізвалась Галецька, — і я вгадаю — чого. Ви ще молоденькі і вам ще не час задумуватись над людським життям. Ваша доля ще повсякчас сміється до вас, і, дай боже, щоб вона сміялась до вас і довіку!

— Ви зросли в кращій обставі і, певно, при більших засобах, та от і довелось вам хліба просити. А я ж то? — сказала Уляся і знов якось ущухла, зщулилась і головку похилила.

— Не задумуйсь, дочко, задалегідь! Тобі саме гулять та співати, та танець виводить, а не думи думать. Я вже передніше передумав їх за тебе. Недурно ж нас продражнили кмітами, — сказав Кміта, допиваючи чай.

Проз вікна майнула чиясь постать, висока на зріст та тонка, як очеретина, вся в чорному.

— Ой, лишечко! Це ж Мокрієвська сурганиться, певно, до нас! — сказала Уляся й скривилась.

— Це вона! Я встиг придивитись до неї й впізнав. Чого це вона сподобила нас своїми такими

ранніми одвідинами? — сказав Кміта.

— Гм! Я трохи догадуюсь чого: в нас на шибці наліплена записка, що одна кімнатка наймається, — тихо обізвалась Уляся. — А я оце чула од сусіди, що її хазяйка проганяє з квартири, бо з нею хазяйці морока, та ще неабияка.

— Оце ж вона буде намагатись до нас на квартиру. Але я зроду-звіку не прийму її до себе! Ольго Семенівно! кажіть, будьте ласкаві, що ви вже зайняли ту порожню кімнатку, — просив Кміта.

Галецька змовчала. Їй ніяково було микатись в чужу справу та ще й казати неправду.

— Я скажу, що квартиру замовила моя тітка, — обізвалась Уляся. — Треба якось од неї одбріхуватись, бо це ж така причепа, що й сказати не можна. Матимемо з нею багато мороки та неприємності.

— Як жила вона в своїй тітки, — сказав Кміта, — то було викраде в неї ключі та й повипиває горілку з пляшок, де запірве. А як тітка почала ховати ключі, то вона вештається по кімнатах та де налапає пляшечку з одеколоном або з якимись духами, то й те повипиває. Її теперішня господиня жалілась мені, що в хаті од неї невидержка нікому. Оце десь тиняється по шинках, нап'ється, прийде додому пізно та й співає або кричить та галасує, мов навіжена, а далі часом плаче й голосить. А як вшеллепається п'яна до хазяйки, то вже її трудно й з хати випровадить. Щось белькоче, регочеться, бо дуже весела на вдачу, хоче, щоб з нею сиділи та балакали, та її розважали. А потім просе горілки аж плаче, аж в руки цілує. Вже й північ мине, а вона все сидить та теревені точить. Тоді господиня візьме та й піддуре її: вдягається, буцім би то йде в гості або кудись по ділу, вимане її з хати та й запроваде в її покоїк.

— Але, кажуть, що вона дуже добра людина. Казала мені та хазяйка, що коли Мокрієвська твереза, то кращої людини трудно й пошукати, — сказала Уляся, а тим часом Мокрієвська перейшла двір і увійшла в присінок.

Рипнули двері й раптом одчинились, неначе їх рвонуло вітром, — і Мокрієвська одразу опинилась серед світлиці, неначе за нею хтось гнавсь на вулиці, а вона втікала й прожогом вскочила в світлицю.

— Добридень вам! З неділею будьте здорові! Певно, жива чиясь теща, тільки не моя, що я оце потрапила саме на чай. Налийте, серце Улясю, стаканчик хоч з вимочків, коли вже чай перестояв та прохолов. Наквоталась оце я під монастирями так, що в мене аж в пельці посохло, — теревенила Мокрієвська, подаючи руку Кміті та Улясі.

— Ольга Семенівна Галецька, капітанша! а це Лукія Наркисівна Мокрієвська, — сказала Уляся, рекомендуючи.

Мокрієвська зирнула на Галецьку, почала придивлятись до неї й неначе впізнавала та щось пригадувала собі. Галецька встала й подала їй руку. Бідній Галецькій було сором, що на їй стара латана спідниця. Вона миттю оступилась за стіл і сіла, щоб сховати те дрантя од цікавих очей Мокрієвської. Але в кмітливій Мокрієвській були надто гострі очки і вже примітили ті латки. Ці латки навели Мокрієвську на здогад, що вона вже десь бачила Галецьку.

Якби Галецька стріла на вулиці цю гостю, вона б зроду не впізнала її. Така вона була несхожа на ту жовту горбату загнибиду, що силою тягла її вчора в шинк. Серед світлички стояла височенька панія, тонка, рівна станом, ще гарна з лица, з розкішними товстими чорними кісми, з чорними, наче намальованими бровами та пишними блискучими карими очима. Ворушкі очі блискали й миготіли; віка раз у раз кліпали. Але жовтуватий матовий вид, блідуваті, аж смажні уста наводили на думку, що ця людина або довго нездужала й тільки що встала з постелі, або має в собі якусь задавнену слабість, невігойну й смертельну. Мокрієвська придивилась до Галецької й впізнала її. Вона перестала лепетати й сіла на стілець. З Кмітою вона поводитись без церемонії, як з простим міщанином, але поважний вид в Галецької, її міна, її погляд, манери одразу кинулись в

очі жвавій Мокрієвській. Мокрієвська на хвилину й сама стала якось ніби поважніша. Вона несамохіть пригадала, з якою нахабністю вчора чіплялась до Галецької біля шинку, і їй стало ніяково перед цією поважною людиною.

— Ви, Ольго Семенівно, вибачайте мені, що я вчора чіплялась до вас реп'яхом. Мені тепер, господи, як сором! Але я... Ет! Про себе мені нема чого й казати. Я людина вже пропадає навіки. Ви мені не подивуйте.

— Чого ж таки ви пропащі навіки? От і мені випало начепити торби та простягати руку під монастирями. Але я певна, що коли напитаю собі будлі-яку службу, то зараз і торби покидаю. А тепер горенько мені! Нема чим навіть живитись, щоб животіти, а «поживку й черв'як шукає», як приказують в примовці, — сказала Галецька.

— Ви що інше, а я що інше. Я вже, певно, ні до чого не придатна, — сказала Мокрієвська, похапцем хлечучи простиглий чай та запихаючи рот паляницею.

— Не впадайте в тугу та в одчай! — обізвалась Уляся. — З таким тужливим поглядом на себе й справді можна собі притужити лихо, як притужують молодіці померших чоловіків, коли цьому правда.

— Я й сама вже стану зтого марою. Нема кого приплакувати й притужувати. Ввесь рід од мене одцуравсь. Цураються мене й усі добрі люде, — сказала Мокрієвська, подаючи порожній стакан Улясі. — Налийте, серце, ще чаю, бо мене зага аж пече.

— То йдіть в монастир. В монастирі знайдете собі захист і тихе пристановище, — сказав Кміта.

— Ще що вигадайте! Це чисті смішки! Яка ж з мене вийде черниця? За це шкода й говорити! Нема в мене й хисту до цього, та й потягу не маю до чернецтва. Як на це пішло, то я ладна краще йти не в монастир, а під монастир або під шум, як кажуть на селі, — сказала Мокрієвська. — Знаєте, як на селі часом лаються баби: «а бодай ти під шум та під греблю пішла!» Мені й zostались тільки хіба шум та гребля.

— А як на мене, то я ладен йти під монастир, а не під шум. Під монастирем я роздобуду собі хліба, а в воді мені хіба жаба дасть молочка, — сказав Кміта.

— Ви що інше. Ваше життя склалось на інший спосіб. А мене неначе зумисне доля повела чудною стежкою, якимись тернами та чагарями, та й завела в пущі та нетрі. Тут і батько винен, і один жених винен, і другий жених винен, та й сама я винна. Винні люде, винна й моя вдача. Я була молода та недосвідна. Моє гаряче серце бажало кохання. Колись світ здавався мені расм, а усі люде добрими янголами. Я, нерозсудлива, йняла віри усім, як мала дитина. А от люде об'їли, обпили мене та й одкаснулись од мене. І з-під моїх ніг неначе хтось висмикнув кладку через шум. І я знаю, що загрузаю в яесь багно й потопаю, і вже ніхто мене не вирятує. І люде од мене одцурались, і я од усіх одцуралась, і нігде мені поради шукати. Ніхто мене не одрятує, хіба один бог, — говорила Мокрієвська й з тими словами одразу заплакала й спересердя та з одчаю наче кинула стакан на мисочку.

— То напитуймо місця в лазареті, чи в шпиталі, чи в якомусь приюті, чи будлі деінде, та й будемо служити й хліб матимемо, — промовила Галецька.

— На цю службу я ще б пристала. Мені тепер тільки б і ставати до помочі таким безприхильним стражденикам, як оце я.

— Дай, боже, собі напитать місце, то вже я дбатиму й за вас, — тихо обізвалась Галецька. Мокрієвська втерла сльози й підвела голову.

— Дайте, серце Улясю, ще стакан чаю. В мене все неначе сохне коло серця, — промовила Мокрієвська й подала Улясі не порожній стакан через стіл.

— Та допийте ж передніше цей стакан! Ви ще не допили сливе півстакана, — сказала Уляся.

— О, чи ти ба! А я й не бачу, що я ще не допила. За дурними сльозами вже й світа не бачу,

вже й не тямлю, що я говорю. Навіжена я стала, та й годі! — сказала Мокрієвська й чогось осміхнулась.

Галецькій стало невимовне жаль цієї безталанної людини, котра з такою красою, з такою веселою жвавою вдачею впала так низько, як падають останні волоцюги. По її товстих косах, по всій голові стрімילו непричесане волосся, теліпалось понад шиєю, вилізало пасмами на вуха, злазило на чисте гладеньке біде чоло. Уся її класичної краси голова була оповита волоссям, неначе павутинням. Комірчик на шії та рукавички були побгані, нечисті, неначе вона наділа на себе якесь чорне заношене плаття. На чорній кофті по грудях лисніли руді плями та смуги. Галецька несамохіть задумалась, їй стало шкода цієї безталанної людини, що завчасу зів'яла й зблякла, неначе квітка, скошена саме в спеку.

— Чи це вже ви, Улясю, кінчаєте свої науки, чи ще вчитиметесь рік? — говорила Мокрієвська й хапком хлептала чай.

— Вже, хвалить бога, доплила до берега, — сказав Кміта.

— Вже скинула оте коричневе убрання й пошила собі нову сукню. Так вже мені остогидла ота форма! — сказала Уляся.

Мокрієвська одірвалась од стакана й миттю підвела голову. Через одчинені двері в кімнатці вона побачила почеплену на стіні новеньку Улясину суконьку, яснозелену з чорненькими та червоними дрібненькими квіточками.

— Ондечки я її й бачу! Еге, ото вона теліпається на стіні? — сказала Мокрієвська і раптом схопилась, побігла в кімнатку, одчепила сукню й на пальці, неначе на цвяшку, винесла її в світлицю та й почала вертіти перед вікном. Вона знов покинула недопитий чай, навіть забулась за його.

— Ой гарна ж суконька! Ви добре добрали собі колір до лица. В вас карі очі та чорні брови. Вам дуже пристає до лица зелене або біле. І мені найкраще прилягає або зелений, або білий колір. Було як уберусь в біле, чи на бал, чи на Великдень на утрєню, чи що, то й сама себе ледве впізнаю в дзеркалі.

І Мокрієвська вертіла суконьку на пальці, неначе гралась. В неї в очах ще й сльози не зсякли, а на устах вже блукав осміх, і самі очі ніби грались й осміхались крізь сльози. Вона й сукню вертіла на пальці, й сама вертілась. Побігла в кімнатку, почепила на цвяшок, десь налапала нову Улясину юбочку, і знов вилинула серед світлиці, оглядала підбійку, гудзики, стьожечки, котрими була облямована юбочка. Мокрієвська вешталась, крутилась по кімнатах, непосидяща та жвава, як живе срібло.

— Допивайте-бо чай, бо прохолоне! — обізвавсь Кміта.

— О! а я й забула за чай! Мені пристає до лица зелене. Господи, як гарно мені в яснозеленому, та ще як додати до його чорних кружев. Ще трохи пристає мені жовтуватий колір, а червоне убрання вже зовсім мені не прилягає. А вам, Улясю?

— Я ще й не справляла собі нічого червоного, то й не довідалась гаразд за це, — обізвувалась Уляся.

— Шкода! Добирайте, серце, убрання, щоб доконечно приставало до лица. Покращаєте вдєсятеро! От поназдивитесь, як побачите! — лепетала Мокрієвська. — Але мова мовиться, а хліб їється, а час минає, як кажуть люде. Я оце до вас по ділу. Ви наймаєте в себе одну кімнатку. А я оце посварилась з своєю господинею, тією, що ви дражните Сухореброю. Чи не найняли б ви мені тієї кімнатки?

— Ото шкода, що ви мені задалегідь не сказали! — обізвавсь Кміта. — Вже моя сестра впервих замовила для себе ту кімнатку.

— Тітка вже просила, й сьогодні оце ввечері й завдаток принесе, — сказала Уляся й переглянувшись з батьком, ще й ледве осміхнулась.

Од цікавих та кмітливих очок Мокрієвської це не потаїлось.

— Це ви, певно, тільки одмовляєтесь, щоб мене не пустить до себе... Це й ви мене цураєтесь. Господи! яка ж я тепереньки безщасна людина! Усі од мене одцурались. Усі нехтують мною, неначе змовились. Де мені, безталанній, подітись?

І в Мокрієвської знов одразу очі зайшли сльозою. Улясі стало жаль цієї безталанної людини. Вона зирнула на батька й прижмурила очки, ще й кліпнула ними раз і другий.

— Коли вже ви так намагастесь, то я й не візьму завдатку од сестри! Про мене наймайте й ви. Я добре тому відомий, що ви завжди платите за квартиру й грошей моїх не замотаєте: глядіть же, не гайтеся, бо як трапиться який наймач, то я й оддам кімнатку, — сказав Кміта, котрому й справді стало шкода Мокрієвської.

Мокрієвська одразу ніби почувтила полегкість на серці, повеселішала, подякувала й перестала румсати.

— Це, певно, та Сухорєбра понабріхувала вам на мене. Вона баче, що між нами єднання, та й хоче нас розряти, щоб ми посварились, бо вона ж не любе, як де в хаті спокій та мирнота. Я заздріваю, що це її намова.

— Та де там її намова! — обізвалась Уляся, — то вам тільки так здається.

— От я й загостювалась в вас, а там, мабуть, і моя господиня сподівається мене та гнівається, — сказала Галецька й похапцем встала й попрощалась з усіма.

— Заходьте ж до нас та не цурайтесь нас! — говорила Уляся, проводячи гостю з світлиці, — розважте себе трохи в горі.

— Спасибі вам за ласку: зайду колись, як буде час, — сказала гостя.

І Галецькій знов стало сором начіплювати торбу та вдягати латану удяганку; стало сором і перед Улясею, і навіть перед Мокрієвською.